

per a 'tro': «Tra' due liti d'Italia surgon sassi / --- / tanto che' *troni* assai suonan più bassi / e fanno un gibbo che si chiama Càtria», *Par.* XXI, 108; i per a 'llamp': «sarebbe fronda che *trono* scoscende», *Par.* XXI, 112 («fronda sopraffatta e annihilita dalla folgore», coment. Scartazzini-Vandelli); però també sense la -r-, sembla que sempre amb un matís més metafòric o immaterial: «sì mi vinse il *tuono*» 'el retrò, el terrabastall, li va cobrir la veu', id. XXI, 142; «parrebbe nube che squarcia la *tona*» (pl. neutre) 'els trons', o 'el llampegueig' id. XXIII, 99.

En conclusió la forma sense -r- només s'ha mantingut bastant ferma en francès i en les parts de l'italià més subjectes a l'autoritat del llatí clàssic i del seu continuador, el «volgare illustre» mantingut a les parts més cultes de Toscana. A les altres llengües a penes se'n troba alguna relíquia: en algun parlar gascò pirinenc molt conservador; *tóos* traduint ll. *tonitrus* en la *Genl. Estòria* en galleg (princ. XIV, 115.27); i la *tona* per 'la tronada' en algun punt de l'O. d'Astúries.²

En fi n'ha quedat en el català pirinenc una curiosa relíquia, isolada, *tenao* 'ressò tumultuós de tempestat que s'acosta'. És un mot propi de Cerdanya, Vall de Ribes i Vallespir: l'atribució d'*AlcM* al Camp de Taragona és falsa, només sobre la base de l'ús per part del gran novel·lista N. Oller, nascut a Valls; però és sabut que el seu vocabulari en gran part fou complementat en les seves constants estades a Cerdanya i Ribes.

El 1935 ho anoto jo, a Nevà, i a Fornells d. l. Muntanya, en la forma *tanò* f. per 'rebombori de ressònancies profundes que acompanya l'arribada d'una tempestat muntanyenca': «amb la *tanò* que se sent»; «quina *tanò*! no fa pas goig de sortir així...». Pocs mesos després, cosa semblant a la banda cerdana (Riu del Pendís), i després a Toses la forma contreta *tanó* per a la 'remor que fa, en caure, un temporal de pedra': «ja ha començat: sentiui quina *tanó*»; és el que devia entendre el meteoròleg Fontserè en afegir *tenó* al marge del seu *DOrt.* (c. 1925); «*tenor*: brogit llunyà», *DAG.* Després, pels anys 1957-60, ho vaig sentir (*tanò*) a diversos llocs entorn del Canigó i serres de Núria. I el vallespirenc Maurette se'n serví per descriure el catastròfic *Aiguat* dels 1940: «una *tanaor* sorda repercutia més enllà del Canigó» (p. 16).

Narcís Oller, verament, ho usà sovint a *Pilar Prim* i altres obres seves parlant dels Pirineus: «--- Al palleig ofensiu d'un llampec --- s'abocà a una finestra. —Ui, ui, quin cel! Quina *tanaor*!, anem-nos-en. --- El devessall d'aigua que anava creixent, el rebombori etern dels trons, i la *tanaor* espantosa del riu, i del vent, que ho feia cruixir tot ---»; en una altra narració localitzada explícitament a Cerdanya: «el vent bramulava ---, la xardoreta de la son ---, alceu-vos i eixiu, ara, amb aquella *tanaor* que feia el vent pel carrer ---» (*O. C.* IX, 215.16, 6f.; VII, 308.6f.; i encara, IX, 317). Després ho estengué, metafòricament, al rebombori de la multitud: «la *tanaor* formidable de tot un poble, que glateix, s'empeny i crida ---» (ib. IX, 325.4); «es-

pectacle emocionant --- al peu del monument un ver diluvi de flors, entremig de l'estruendosa *tanaor* d'aplaudiments del públic ---», festa a honor de Clavé, a. 1888 (*Mem. Lit.*, 130.15).

No cal dir que la -r final d'aquestes grafies és enterament arbitrària. Però encara més arbitràri —la semàntica ens faria dir 'absurd'— ajuntar-ho, com fa l'*AlcM*, amb un mot *tenao* dels *Usatges*: altrament aquest no és «tenor o contingut d'una llei» sinó 'tinença, forma de possessió feudal', naturalment igual a la variant *tened* (occità antic «*tenezon*: tenance, possession, prescription», *PDPF*); sense la més remota possibilitat d'enllaç semàntic, amb el nostre *tenao*. Que és, evidentment i simplement, un antic **tona(z)ó* TONATIONEM 'rebombori de tronada'; amb una normalíssima dissimilació *o-ó > a-ó*. I de nou ens trobem en el cas de la *tona* dantesca i asturiana (supra).

Fora, doncs, d'aquestes supervivències, i de la persistència de *TO-* en francès i en part de l'italià, degué estendre's *TR-* ja a la major part del llatí vulgar. *TRONUS* per 'tro' ja es troba en els primers segles de l'E. Mj., en Notes Tironianes (*KJRPb.* II, 70).

L'explicació sembla fora de dubte. No és creïble que un so es pugui afegir espontàniament a un mot establert en una llengua, fortament i des d'edats immemorials, «per donar-li més efecte onomatopèic», com digué Diez (*Wb.*, 330).³ Ja ho sentiren Schuchardt i M-Lübke: aquell (*ZRPb.* XV, 121) pensava en una contaminació de *TREMERE* 'tremolar', si bé afavorida per l'efecte onomatopèic; M-Lübke (*REW*_{1,3}, 8778) vacilla entre aquesta explicació i la d'atribuir aquest afegit a una metàtesi de *TŌNĪTRUS*. Aquesta última explicació és l'única que manca enterament d'arbitrarietat, i és certament la bona: encara que, un cop engendrada així la inicial *TR-*, va generalitzar-se i es consolidà gràcies al més gran efecte imitatiu i expressiu d'aquest radical. Les llengües no tenen intencions creatives ni modificadores, però a la manera de les lleis biològiques de selecció de les espècies, deixen propagar allò més adequat, quan ha nascut en elles.

El cast. *tronido* i l'oc. ant. *troneire* (< *troneide* < *toneire* X *tonedre*),⁴ continuen indubtablement *TŌNĪTRUS*, que en llatí vulgar s'accentuava en la *i* davant el grup *TR*, com ho mostra el fr. *tonnerre* (a la manera de *colubra*, *palpetra*, *tenebras* etc.); empès alhora pels casos de *sonido* *SONĪTUS*, *vendido* *VENDĪTUS* etc. Des de *TRONITUS* s'estengué la -r-, dient *TRONARE* i creant així mateix un postverbal *TRONUS*. En castellà, quan el significat de *TŌNĪTRUS* esdevingué metafòric, perduda la connexió morfològica amb *TONARE*, es pogué conservar l'accentuació primitiva, d'on els cast. *ESTRUENDO* o *ATUENDO* (*DCEC/DECH*).

En català, mantenint-se conscient el contacte de *TONARE* amb *TONITRUS* > *TRONITU*, la -r- es propagà a la primera síl·laba del verb. Però no en l'abstracte *TONATIONEM*, per al qual es pensava tant o més en les ventarrades i en el terrabastall de la pedregada i dels xàfecs, que no en els trons. Cosa semblant en la *tona* que hem vist dantesca. Només alguns cercles més conservadors, o més erudits, reaccionarien contra el vulga-